

ORTA ASYA ÜLKELERİNDE YABANCI YATIRIM VE ÇİN'İN ROLÜ

Gülperi GÜNGÖR

GÜLPERİ GÜNGÖR

Analiz No : 2020 / 43

16.12.2020

Orta Asya ülkelerinin ekonomik altyapısında 2000li yıllardan itibaren önemli gelişmeler olmuş ve dış yatırımlar bölgenin ekonomisinin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Orta Asya ülkeleri ile altyapı bağlantılarını, ekonomik ve ticari ilişkilerini geliştirmeye yoğunlaşan Çin, bölgedeki yabancı yatırımlarda önemli bir aktör olmuştur. Bölgenin sahip olduğu enerji ve maden kaynakları ile Orta Asyadaki yeni pazarlar Çinin ilgi odağında olmuştur.

Çinin Orta Asyadaki yatırımları Kuşak ve Yol Girişiminin parçası olarak ya da Çin-Orta Asya ülkeleri arasındaki ikili projeler çerçevesinde gerçekleşmektedir. Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde ve ikili projelerde gerçekleşen yatırımların ilk sırasında ticareti teşvik ve endüstriyel gelişme yatırımları gelmektedir. Bu kapsamda gerçekleşen projelerin alt sektörleri sırası ile şunlardır: maden ve petrol arama, geliştirme ve işleme; sanayi; tarım ve gıda; finans ve bilgi teknolojileri.[1] Çinin Orta Asyanın ticaretindeki nüfuzunu önceki bir yazımızda ele almıştık.[2] Çin kaynaklı yatırımların Çinin Orta Asya ticaretindeki bu başat rolüne katkıda bulunduğu görülmektedir. Madencilik sektörüne yapılan yatırımlar sonucunda Orta Asyanın dış ticaretinde, bu sektörde Çin'in etkisi artmıştır. Gerçekleştirilen yatırımların ikinci sırasında demiryolu ve karayolu bağlantısı projeleri gelmektedir. Enerji bağlantısı da bir diğer önemli yatırım sektörüdür. Çin'in Orta Asyada demiryolu ve karayolu projelerinde yatırımları, lojistik maliyetleri düşürmüş, Çin-Orta Asya arasında ticareti genişletmiş ve daha fazla yabancı yatırımı sağlamıştır.

Orta Asya ülkeleri arasında en çok Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) çeken ülke Kazakistandır. Doğal kaynak çıkarımı ise Kazakistanın toplam DYY stokunun %70'inden fazlasını oluşturmaktadır.[3] Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansının (UNCTAD) 2020 Dünya Yatırım Raporuna göre 2019 yılında Kazakistana yeni DYY girişleri bir önceki yıla göre %17 gerileyerek 3,1 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Toplam DYY stoku ise 2019'da yaklaşık 150 milyar olarak hesaplanmıştır.[4] 2019da Kazakistanda başlatılan en büyük proje Çin merkezli petrokimya ürünleri üretimi ve satışı yapan bir

şirketin karbür fabrikası olmuştur.[5] Çinin Kazakistandaki yatırımlarının yaklaşık yarısı petrol ve doğalgaz ile ilgilidir, daha sonra sırası ile madencilik ve cevher işleme, enerji, makine imalatı, gıda sektörü gelmektedir.[6]

Özbekistanda uygulanan ekonomik reformlara bağlı olarak, 2019 yılında yeni DYY girişleri bir önceki yıla göre üç katından fazla artarak, 2.3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.[7] Toplam DYY stoku ise 9.5 milyar dolar olmuştur.[8] Yeni yabancı yatırım girişlerinin bir kısmı Rusya tarafından devam eden büyük petrol ve doğalgaz projeleri ile ilgilidir. Ayrıca 2019da Özbekistanda Çin, Rusya, Singapur, İngiltere ve ABD firmaları kimyasal üretim konusunda bir dizi proje başlatmıştır. Orano Madencilik (Fransa) de uranyum arama ve geliştirmeye büyük miktarlarda yatırım yapmıştır. Tekstil ve konfeksiyon sektöründe Çinli, Alman, Hintli, Koreli, Taylandlı ve Türk firmalar tarafından projeler başlatılmıştır.[9] 2019 yılında açıklanan Özbekistandaki en büyük yeni proje ise Türkiyeden bir firmanın elektrik projesi olmuştur.[10]

2019 yılında Türkmenistan'a doğrudan yabancı yatırım girişi %9 artarak 2,2 milyar dolara ulaşmıştır. Böylece Türkmenistanda toplam DYY stoku 38 milyar dolar olmuştur.[11] Türkmenistan veri eksikliği nedeniyle Dünya Bankası İş Yapma anketine dahil edilmemiştir, ancak OECD raporuna göre ülkenin en büyük yabancı yatırımcısının Çin olduğu düşünülmektedir.[12] 2003-2017 yılları arasında gerçekleşen yabancı yatırımların neredeyse yarısı petrol ve doğalgazda olup, bunu ulaştırma (%24) ve metal (%10) takip etmektedir.[13] Türkmenistanda 2019 yılında inşaat sektörü de yükselen bir yatırım alanı olmuştur.[14]

Tacikistan'a DYY girişi 2019da, bir önceki yıla göre (360 □□□□□□□ dolardan 213 milyon dolara) gerilemiş, toplam DYY stoku 3 milyar dolar olmuştur.[15] 2019 DYY girişinde Çin %76'lık pay ile ilk sırada yer alırken, sırasıyla Rusya, İngiltere ve Türkiye onu takip etmiştir.[16] Tacikistandaki Çin yatırımlarının önemli bir kısmı madencilik sektöründe olmuştur.[17] ABD Dışişleri Bakanlığının raporuna göre, Tacikistanda, Kuşak ve Yol Girişimi'ne bağlı kredilerle birlikte Çin yatırımları, ülkenin toplam doğrudan yabancı yatırımının dörtte üçünden fazlasını oluşturmaktadır.[18] Tacikistanda 2019 yılında Çinli firmalara verilen vergi muafiyeti devam etmiştir.[19]

2019da Kırgızistan'da DYY girişinde bir önceki yıla göre artış görülmüş, 139 milyon dolardan 209 milyona ulaşmıştır. Toplam DYY stoku ise 5,6 milyar dolar olmuştur.[20] Gerçekleşen yabancı yatırımların çoğu madencilikle ilgilidir. Kırgızistan'daki ana yatırımcılar Kanada, Çin, İngiltere, Rusya ve Kazakistan'dır.[21] Kırgızistan Çinin Eximbankından aldığı krediler altyapı projelerine yönelmekte ve bu krediler Çinli şirketler için pazar erişimini kolaylaştırmaktadır.[22]

Çinden alınan krediler Kırgızistan'ın dış borcunun %45,3'ünü (Mayıs 2019) oluşturmaktadır.[23] Çin, Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde altyapı projeleri oluştururken ve yeni pazarlar açarken, Çinin verdiği krediler borç tuzağı diplomasisine dair endişeleri gündeme getirmiş ve Orta Asya ülkelerinde protestolara yol açmıştır. Xi Jinping'in 2019 Kırgızistan ziyareti sırasında Çinli bir şirketin Kırgızistan'da bir lojistik merkezi inşası için 280 milyon dolarlık bir projesi kararlaştırılmış, ancak halkın projeyi bir arazi gaspı olarak görüp protestoların şiddetlenmesi neticesinde proje iptal edilmiştir.[24]

Çin tarafından finanse edilen projelere ev sahipliği yapan Orta Asya ülkeleri kamuoylarında Çin'e olan borç konusunda endişelerin artması sonucunda gelen tepkilerin yanında, Kuşak ve Yol Girişimi Orta Asyada diğer bazı zorluklar ile de karşı karşıyadır. Çinin yatırımlarında Çin teknolojisinin kullanılması ve Çinli işçilerin işe alınması koşuluyla ülkelere kredi sağlaması sonucunda, Orta Asya ülkelerinde istihdam sorunlarına çözüm bulunulamamaktadır ve bu yüzden ekonomik ihtiyaçlar ile ilgili anlaşmazlıklar ortaya çıkmaktadır.[25]

Ağustos 2019'da da Kırgızistanda halk ile ülkedeki Çinli çalışanlar arasında Naryn'deki bir altın madeninde çatışmalar olmuştur. Kırgız halkı, maden firmasının çevreyi kirlettiğini söyleyerek, hayvanlarının yüksek ölüm oranından Çinli şirketi sorumlu tutmuştur. Çatışmaların ardından Çinli şirket Kırgız altın madenindeki faaliyetlerini askıya almıştır.[26]

2019da Kazakistanda da Çin yatırımlarına karşı protestolar olmuştur. Eylül 2019da Kazakistandaki geniş çaplı protestolarda halk Kazak hükümetini Çin'den kredi almayı durdurmaya çağırmış, planlanan projeler ile birlikte sayısı 55e ulaşacak Çin kaynaklı projelerin durdurulmasını istemiştir. 2016 yılında da Kazakistanda yabancıların tarım arazisi kiralamalarına ilişkin bir yasa tasarısına karşı protestolar patlak vermiş ve bu tasarı rafa kaldırılmıştı.

Bu örnekler ve Orta Asya ülkelerinde buna benzer diğer tepkiler halkın ulusal egemenliğe dair endişelerini yansıtmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz istihdam sorununun yanında, ülkelerdeki şeffaflık eksikliği, yolsuzluk potansiyeli hükümetlere güven konusunda endişeleri ortaya çıkarmakta ve Çinin ulusal egemenliğe tehdit olarak görülmesine sebebiyet vermektedir. Ayrıca Kazak ve Kırgız etnik nüfusunu da barındıran Sincan Uygur Özerk Bölgesinde, Uygur Türklerine Çinin baskıları Orta Asya ülkelerinde Çin karşıtı duyarlılığın artmasına katkıda bulunmuştur.

Çin için önemli bir pazar olmaya devam eden Orta Asya ayrıca Çin için deniz yoluna bir alternatif oluşturmakta, bölgedeki enerji ve maden rezervlerinin varlığı da bir diğer önem nedenini oluşturmaktadır. Bu itibarla Çin karşıtı tepkilerin ve risklerin yatırımlara engel olması tehlikesine karşı Çin, bölgede çok taraflı projelerde yer almaya daha fazla ağırlık vermeye başlamıştır. [27] Ayrıca büyük altyapı projelerinden daha çok, endüstriyel kapasite geliştirme projelerine yönelmektedir.[28] Avrupa Birliği ülkeleri de Orta Asya'da yatırıma ilgi göstermektedir ve AB kaynaklı yatırımlar bölgenin toplam doğrudan yabancı yatırımının yüzde 40'ını oluşturmaktadır.[29] Bu yüzden Çinin gelecek yıllarda, bölgede, özellikle AB ülkeleri ile ortak projelerde daha fazla yer alması ve yatırımlarını çeşitlendirmesi beklenmektedir.

[1] Roman Vakulchuk, Farkhod Aminjonov, Indra Overland, Bahtiyor Eshchanov, BRI in Central Asia: Overview of Chinese Projects , *Central Asia Regional Data Review, 20*, 2019, sf. 3.

[2] Gülperi Güngör, Orta Asya Ticaretinde Çin Nüfuzu, *AVİM,* 4 Haziran 2020, https://avim.org.tr/tr/Analiz/ORTA-ASYA-TICARETINDE-CIN-NUFUZU

[3] Ariel Cohen, The need for soft infrastructure development in Central Asia: Pathway to growth, *DOC Research Institute*, November 25, 2019, https://doc-research.org/2019/11/infrastructure-development-central-asia/

[4] World Investment Report 2020, *UNCTAD*, 2020, https://unctad.org/system/files/official-document/wir2020_en.pdf

[5] A.g.e.

[6] Eugene Simonov, Half of Chinas investment in Kazakhstan is in oil and gas, *The Third Pole*, November 7, 2019, https://www.thethirdpole.net/2019/11/07/half-of-chinas-investment-in-kazakhstan-is-in-oil-and-gas/#

[7] World Investment Report 2020, sf. 59.

[8] World Investment Report 2020, sf. 245.

[9] World Investment Report 2020, sf. 59

[10] World Investment Report 2020, sf. 77

[11] World Investment Report 2020, sf. 245

[12] Investment in sustainable infrastructure in Turkmenistan, *OECDiLibrary*, https://www.oecd-ilibrary.org/sites/bac02dee-en/index.html?itemId=/content/component/bac02dee-en

[13] A.g.e

[14] Türkmenistanda inşaat sektöründe büyük yatırımlar, *T.C. Ticaret Bakanlığı,* https://ticaret.gov.tr/blog/ulkelerden-ticari-haberler/turkmenistan/turkmenistanda-insaat-sektorunde-buyuk-yatirimlar

[15] World Investment Report 2020, sf. 245

[16] 2020 Investment Climate Statements: Tajikistan, *US Department of State,* https://www.state.gov/reports/2020-investment-climate-statements/tajikistan/

[17] Seymur Mammadov China and Central Asia: Win-win cooperation, *CGTN*, September 16, 2020, https://news.cgtn.com/news/2020-09-16/China-and-Central-Asia-Win-win-cooperation-TPDn5hBMVG/index.html

[18] 2020 Investment Climate Statements: Tajikistan

[19] Tajikistan Foreign Investment, *Sander Trade,* https://santandertrade.com/en/portal/establish-overseas/tajikistan/investing-3

[20] World Investment Report 2020, sf. 245.

[21] Kyrgyzstan Foreign Investment, *Sander Trade*, https://santandertrade.com/en/portal/establish-overseas/kyrgyzstan/investing-3

[22] 2020 Investment Climate Statements: Kyrgyzstan, *US Department of State,* https://www.state.gov/reports/2020-investment-climate-statements/kyrgyz-republic/

[23] Daisuke Kitade, Central Asia Undergoing A Remarkable Transformation: Belt And Road Initiative And Intra Regional Cooperation, Mitsui & Co. Global Strategic Studies Institute Monthly Report, August 2019, sf 4.

[24] China-led $280 million Kyrgyzstan project abandoned after protests, *Reuters*, February 18, 2020, https://www.reuters.com/article/us-kyrgyzstan-china-investment-protests-idUSKBN20C1HA

[25] Daisuke Kitade, Central Asia Undergoing A Remarkable Transformation...

[26] Chinese Company Suspends Operations At Kyrgyz Gold Mine After Clashes, *Radio Free Europe Radio Liberty*, August 07, 2019 https://www.rferl.org/a/chinese-gold-mining-company-suspends-kyrgyz-operations/30097658.html

[27] Dirk van der Kley, China diversifies in Central Asia, *Eurasianet*, November 23, 2020, https://eurasianet.org/china-diversifies-in-central-asia

[28] A.g.e

[29] Aidana Yergaliyeva FDI to Central Asia Reached 378.2 billion Over Past 13 years, *Astana Times*, December 2020, https://astanatimes.com/2020/12/fdi-to-central-asia-

reached-378-2-billion-over-past-13-years/

Yazar Hakkında :

Gülperi Güngör, 2015 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun olmuştur. 2020 yılında ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü □□□□□ yüksek lisans derecesini almıştır. Ocak 2020 □□□□□□□□□□ katılmıştır. Güngör, Ankara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde doktor adayıdır. Mart 2025 sonrasında doktora çalışmasını yürütmek üzere Sheffield Üniversitesi'nde bulunan Güngör, AVİM'de Gayrimukim Uzman olarak görev yapmaya başlamıştır.

Atıfta bulunmak için: GÜNGÖR, Gülperi. 2026. "ORTA ASYA ÜLKELERİNDE YABANCI YATIRIM VE ÇİN'İN ROLÜ." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Analiz No.2020 / 43. Aralık 16. Erişim Kasım 01, 2026. https://www.avim.org.tr/public/index.php/tr/Analiz/ORTA-ASYA-ULKELERINDE-YABANCI-YATIRIM-VE-CIN-IN-ROLU

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır